

зироваць іх моральна-філасофскі сьмьсл, штобы заставіць савремеников пасьмотреть на сваю жызь с пазіцыі Добра і Зла.

Літэратура

1. Библия: книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. — Изд. Моск. Патриархии, 1956–1968.
2. Головчинер В. Е. Эпический театр Евгения Шварца / В. Е. Головчинер. — Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1992.
3. Курейчик, А. Потерянный рай / А. Курейчик: сб. пьес Исповедь Пилата. — Минск: «Мэджик Бук», 2006.
4. Синило, Г. В. Древние литературы Ближнего Востока и мир Танаха (Ветхого Завета) / Г. В. Синило. — Минск, 1998.
5. Сініла, Г. В. Біблія як феномен культуры і літэратуры / Г. В. Сініла. — Мінск., 2003. — Ч. 1. Духоўны і мастацкі свет Торы: Кніга Быцця.

Людміла Карнава (Мінск)

КУЗЬМА ЧОРНЫ І ІВАН ПТАШНІКАЎ: КАНЦЭПЦЫЯ ЧАСУ

Наша айчыннае літэратуразнаўства неаднойчы падкрэслівала, што кардынальнымі праблемамі даследавання існасці ХХ ст. заўсёды заставаліся час і мараль, асоба і трагічныя «зломы гісторыі». Менавіта трагізмам і гераізмам вогненнага дзён згадваецца Вялікая Айчынная вайна, якая сёння ўяўляецца ўжо далёкай гісторыяй. Аднак яна працягвае жыць у геннай памяці беларусаў, напамінаючы і напамінаючы, якіх неймаверных духоўных высілкаў каштавала рэалізацыя права на жыццё, каштавала самаахвярная мужнасць у імя Вялікай Перамогі.

Дзякуючы ўнікальнаму мастацкаму зроку не аднаго пакалення творцаў, набліжаюцца, аднаўляюцца і набываюць адзнакі канкрэтных рэалій тыя далёкія падзеі ваеннага ліхалецця.

Не малую лепту ў гэту пачэсную справу ўнёс класік беларускай літэратуры — Кузьма Чорны. Яго антымільтарысцкія творы, напісаныя ў вайну і пра вайну, месцяць у сябе і праўдзівы паказ народнага супраціву фашысцкай навалы, і трагізм ваенных будняў, і філасофскае асэнсаванне жорсткага часу, і моцную павязь прыватнага лёсу дзейных асоб з глыбіннымі праблемамі нацыянальнага жыцця, і тонкае пранікненне ў духоўны свет чалавека на вайне.

Арыентацыя на лепшыя здабыткі рускай і сусветнай класікі, пераасэнсаванне іх дазволілі К. Чорнаму заставацца самабытным нацыянальным мастаком-наватарам і, у першую чаргу, у ваеннай раманістыцы — вышэйшым яго творчым дасягненні. Ды і нястомныя мастацкія пошукі прэзаіка, якія прывялі яго да стварэння ваенных раманаў, рабілі дабратворны ўплыў не толькі на яго літэратурных паплечнікаў, а і тых, хто ішоў на змену, бо былі плённыя.

Уплыў твораў і асобы Кузьмы Чорнага на айчынную прозу адчуваўся, зразумела, даўно. Але характэрна, што сіла гэтага ўплыву мацнела з гадамі, дазволіўшы нацыянальнаму эпічнаму слову пра вайну стаць пачутым не толькі ў Беларусі, але і далёка за яе межамі. Водгулле ж, якое знайшлі чорнаўскія

творы ў літаратурнай практыцы беларускіх празаікаў, цяжка пераацаніць. Яны атрымалі як бы сваё другое жыццё.

Іван Пташнікаў — творца, прадстаўнік так званай паглыблена псіхалагічнай плыні ў нацыянальнай прозе, заявіў пра сябе, калі, падводзячы вынікі дасягнутага, краіна зноў ацэньвала пройдзены ёю шлях — пераадоленыя цяжкасці, перамогі. У мастацкай літаратуры гэта знаходзіла сваё выяўленне ў павышанай увазе да гісторыка-літаратурных тэм, у імкненні нанова асэнсаваць трагічны час усталявання савецкай улады, гадоў калектывізацыі і, зразумела, падзей Вялікай Айчыннай вайны, якая так дорага каштавала чалавецтву і ў выніку якой карэнным чынам змянілася жыццё многіх народаў.

Схільны да абагульненняў, чуйны да патрэб часу, І. Пташнікаў не мог застацца і не застаўся ў баку ад гэтага. Ён, як і І. Чыгрынаў, В. Адамчык, Б. Сачанка, М. Стральцоў, В. Казько, а таксама многія маладзейшыя, непасрэдна не ўдзельнічаў у Вялікай Айчыннай, але дзіцячыя ўспаміны, спусташэнні, што прынесла вайна, ляглі на сэрца, стаялі перад вачыма, нават з днямі набывалі моц. Абапіраючыся на мастакоўскія здабыткі сваіх папярэднікаў і старэйшых сучаснікаў, асэнсоўваючы гэтыя здабыткі згодна свайго сацыяльнага і культурнага досведу, ён стварыў выдатныя творы, прысвечаныя той вялікай вайне. Празаік павёў размову з чытачом ад імя свайго пакалення, а адсюль, як справядліва зазначыў І. Навуменка, «непаўторнае бачанне свету, радасці і горыч», якія выпалі на долю яго аднагодкаў [3, с. 52].

Асабістая памяць вайны, імкненне як мага глыбей пранікнуць у законы развіцця рэчаіснасці, па-філасофску асэнсаваць іх і знайсці адпаведна ўсяму гэтаму скандэнсаваныя формы вобразнасці ператварылі першапачатковую рэальнасць (рэальнасць асабіста ўбачаную, пражытую, што і сёння сніцца, прымушае мацней стукаць сэрца) у рэальнасць высока мастацкую.

Згушчанасць падзей, інтэнсіўнасць духоўнага жыцця дзейных асоб — уласцівыя адзнакі ваенных аповесцей І. Пташнікава, дзе абраная тэма звычайна рэалізуецца ў сітуацыях, пры якіх яго героі адарваны ад звыклага асяроддзя і знаходзяцца ў выключна трагічных абставінах. Не шмат у творах і батальных карцін, але ні першае, ні другое не перашкаджае пісьменніку ўбачыць і паказаць вайну, якую вядуць яго героі, як народную, убачыць і паказаць, што сапраўдны яе герой — пакутны народ, які не можа жыць побач з занявольнікамі. Трагізм ваеннага часу І. Пташнікаў звычайна раскрывае праз паказ жахлівага становішча, у якое трапляюць самыя безабаронныя — жанчыны, падлеткі, дзеці, якіх пісьменнік любіць пшчотна, моцна.

Увага да норава, характару герояў, узмоцненая ўвага да іх душэўных змаганняў уласцівы І. Пташнікаву. Асабліва характэрны яны для аповесці «Тартак», дзе драматызм абставін (спалены лёс жыхароў вёскі Дальва) выключна абвостраны, як абвостраны і пачуцці дзейных асоб, у якіх жыве здзіўляючыя сіла жыцця, сіла супраціўлення жахлівым абставінам (дарэчы, такое назіраецца і ў ваенных апавяданнях І. Мележа, М. Лупсякова). Трагедыя народа аўтар акрэсліў праз ідывідуальныя чалавечыя абліччы і «даў адчуць усю чалавечую ўнікальнасць кожнага персанажа, даў магчымасць зразумець, што з кожным з іх памірае і што ў выніку страчвае жыццё» [1, с. 505]. І падаецца ўсё

гэта без патэтыкі, нават свядома зніжана, з перанясеннем увагі на бытавыя дэталі. Узмацняецца ж карціна іншымі спосабамі. Адною з асаблівасцей творчай індывідуальнасці І. Пташнікава з'яўляецца ўменне знаходзіць незвычайнае ў звычайным, прыкметнае ў непрыкметным. Вось гэтым і кампенсуецца адсутнасць паэтыкі. Эвалюцыя мастацкага мыслення празаіка ішла як «пад знакам панавання лірычнай, эмацыянальнай «вясковай прозы», так і «пад уплывам беларускай вясковай традыцыі, якая знайшла сваё яркае ўвасабленне не толькі ў класічных творах беларускай літаратуры, але і ў сучаснікаў Пташнікава — І. Мележа, А. Чарнышэвіча, М. Лобана, П. Пестрака і іншых» [2, с. 29].

І. Пташнікаў адзін з першых у беларускай літаратуры асэнсаваных падзей вайны апасродкавана. Так, вайна прысутнічае ў яго аповесці «Лонва», хоць дзея і адбываецца тут у пасляваенны час. І на ёй можа больш наглядна, чым на пазнейшых творах пісьменніка, стала відаць, куды далей ён пойдзе, распрацоўваючы ваенную тэму. Ды і наогул трэба сказаць, што стыль Івана Пташнікава фарміраваўся ў першую чаргу пад уздзеяннем уласнага жыццёвага вопыту і самога жыцця, якое пісьменнік (зразумела, у абсягах сваёй творчасці) ведае вельмі добра. У «Лонве» пануе атмасфера святла, ціхай радасці — і ў прыродзе, і ў людзях, якія, аднак, ніяк не могуць забыцца на перажытыя ў вайне жахі, не яе кроў, бязлітаснасць. Радасць і шчасце ў герояў Кузьмы Чорнага — у мінулых, у мірных днях. Сёння і заўтра — пакуль жахі і смерць. У І. Пташнікава, наадварот. І ў гэтым адлюстроўваўся не толькі аб'ектыўны ход падзей у жыцці, а і спецыфічны ракурс іх паказу празаікам, які ўмее «бачыць жыццё ў складаных, многалучных праявах, разумець маральныя патрабаванні да асноў жыцця» [3, с. 233]. Недарэмна (праўда, паволі, прыхавана) ідзе працэс гераізацыі дзейных асоб у І. Пташнікава, хоць часам складаецца ўражанне, што гэтым ён робіць уступку жыццю і нават не дужа ахвотна прымае гэта. Каб пераканацца ў справядлівасці такога вываду і ў тым, як багацеюць вопыт і фарбы празаіка, даволі параўнаць аповесць «Тартак» і «Найдорф».

Подзвіг, які робяць Жаваранка і Алёшка («Найдорф») — гэта не штосьці выпадковае, вымушанае, або сляпое. Не толькі канстатацыя — вось як бывае ў жыцці. Дзейныя асобы «Найдорфа» ішлі да гэтага даўно і свядома. Яны маглі абысці небяспеку, іх ніхто не абавязваў рабіць тое, што яны рабілі. Ім загадвала сэрца, бо нельга было прайсці міма таго, што яны бачылі, не выкарыстаць магчымасцей, якія прадстаўляліся ім. Інакш кажучы, гераічны пачатак жыў у іх натурах, быў выхаваны папярэднім жыццём. Яго падагравала тое, што Л. Талстой называў «схаванай цеплынёй патрыятызму». А адсюль і амаль будзённым характар подзвігу.

Разам з гэтым, а можа, і з прычыны гэтага ў І. Пташнікава расце непрымірымасць да чалавечых хібаў, заганаў. Пазнаючы вайну, ён пазнае і якім няшчасцем могуць абярнуцца слабасць і заганы чалавека для другіх людзей, пра што сведчыць яго раман «Мсціжы» і зноў-такі аповесць «Найдорф». Чалавек павінен увайсці ў будучыню чыстым, высакародным. Вось за што змагаецца І. Пташнікаў у сваіх ваенных творах. Пераадоўваючы сваю неапраўданую насцярожанасць да вялікіх сацыяльных праблем, ён выходзіць на больш шырокія прасторы жыцця. Авалодваючы тэхнікай псіхалагічнага даследавання,

маючы мастацкую культуру і талент, мастак пачынае больш пільна ставіцца да сацыяльных праблем быцця, стараецца паказаць чалавека ў барацьбе, у складанасці яго сувязей з людзьмі, у перапляценнях яго асабістага лёсу з гісторыяй. Яго аповесць «Найдорф» — па-сутнасці твор пра тое, што дабро на Зямлі вынішчыць нельга, што цемра ніколі не здолее згасіць святло, бо ёсць такія людзі, як Жаваранка і Алёшка.

Прычым мастацкае вырашэнне ў І. Пташнікава ніколі не аднастайнае. Пластыка пісьма дасягаецца моцным шчапленнем мікраэлементаў самых разнастайных мастацка-выяўленчых сродкаў (партрэтных штрихоў і рысачак, пільнасцю ўвагі да зрухаў у акаляючым прыродным асяроддзі, мікразмен у быццёвым стане асобы і г. д.). І чым мацней тое шчапленне, тым трывалейшая сувязь пісьменнік — тэкст — чытач. Мастацкая дэталёва-падрабязнасць дапамагае скрупулёзнаму даследаванню экзістэнцыяльнага стану дзейнай асобы, яна вытлумачвае той стан і падрыхтоўвае да далейшых учынкаў-дзеянняў персанажа. Усё гэта ў сваю чаргу спрыяе высокай нацыянальнай насычанасці вобразаў, бо аўтар выключна «адчувае ў вобразах беларускі матэрыял» [4, с. 91].

У «Найдорфе» праявілася і яшчэ адна новая тэндэнцыя ў творчасці І. Пташнікава — вырасла мера ўмоўнасці і вобразы ўсё часцей пачалі ўзнімацца да ўзроўню сімвала. Такім вобразам-сімвалам стала само селішча Найдорф, якое дало назву аповесці. У ім адзін толькі раз пабываў Алёшка. Але чытач даведаецца пра яго гісторыю. Найдорф нябачна прысутнічае пры падзеях амаль увесь час — як арыенцір, як сведка. Недзе за ім грукоча бой, у напamкy яго ляцяць самалёты, пад ім вісіць вузкі маладзёк, Млечны Шлях канцом сваім таксама паказвае на Найдорф, ля Найдорфа гінуць Жаваранка і Алёшка. Цікава, што разам з Найдорфам пісьменнік гэтак жа часта звяртае сваю ўвагу і ўвагу сваіх персанажаў на Млечны Шлях.

Разам з тым тут хочацца зноў напамніць, што ваенныя творы К. Чорнага шмат падказалі сучасным пісьменнікам, якія пішуць пра значэнне для чалавека і грамадства духоўных і маральных каштоўнасцяў, пра неабходнасць чалавека пераканаўчых адказаў на адвечныя пытанні чалавечага быцця. Зразумела, не аднымі толькі мастакоўскімі здабыткамі К. Чорнага вызначаецца напрамак, у якім гістарычна развіваліся эстэтычныя ідэі І. Мележа, А. Адамовіча, В. Быкава, І. Чыгрынава, І. Пташнікава і інш. Аднак, калі б гэтых здабыткаў не было, то змест іх ідэй, сіла іх уздзеяння, магчыма, былі б іншымі.

Адны вучыліся і вучацца ў Кузьмы Чорнага, як служыць радзіме і часу, другія бяруць за эталон мастацкі ўзровень ягоных твораў, трэція працягваюць пошукі, што ён веў, чацвёртыя наслeдуюць яго паэтыку... Такім чынам, чорнаўская традыцыя з удзячнасцю ўспрымаецца і засвойваецца літаратурнымі творцамі на ўсіх узроўнях арганізацыі мастацкіх тэкстаў.

Літаратура

1. Андраюк, С. А. Иван Пташнікаў // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. / НАН Беларусі, АДДЗЯЛЕННЕ ГУМАНІТРАНЫХ НАВУК І МАСТАЦТВАЎ, Ін. літаратуры імя Я. Купалы; навук. рэд. У. В. Гніламедаў, С. С. Лаўшук. — Мінск: Бел. навука, 2002. — Т. 4., кн. 1. 1966–1985. — С. 490–521.

2. Марціновіч, А. З Мсціжаў бачны свет. Агляд творчасці І. Пташнікава / А. Марціновіч // Роднае слова. — 1992. — № 10. — С. 29–36.
3. Навуменка, І. Збор твораў: у 6 т. — 6 Т. Літаратурная крытыка / І. Навуменка. — Мінск: Маст. літ., 1984. — 535 с.
4. Шамякіна, Т. На лініі перасячэння / Т. Шамякіна. — Мінск: Маст. літ., 1981. — 143 с.

Ганна Мятліцкая (Мінск)

АРХЕТЫП СВЯТЛА Ў ЛІРЫЦЫ ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ

Сапраўдная паэзія нараджаецца з падсвядомасці, уяўляе сабой стыхію падсвядомага, той плён, што прыносіцца натхненнем. Гэта яскрава сведчыць і творчасць адной з самых яркіх, самых адметных беларускіх паэтэс Я. Янішчыц, якая вызначаецца дамінаваннем пачуццяў, эмоцый. «Увогуле гавораць: талант — рэдкасць, ды самая сапраўдная рэдкасць на свеце — дар імправізатара. Паэтаў з гэтым дарам можна пералічыць на пальцах. Сярод іх найперш Адам Міцкевіч і Янка Купала, сюды можна аднесці яшчэ дваіх — Рыгора Барадуліна і Яўгенію Янішчыц. Чаму? Бо мелі шчасце бачыць феерычнасць іх натхнення, проста фантазнае выпырскванне іх вясёлкава-гуллівага слова, настрою, імгненнай рэакцыі на з’явы знешняга свету» [3, с. 61], — слухна заўважыў А. А. Лойка. У вершах Яўгеніі Янішчыц адлюстравалася душа беларускай жанчыны, шчырай, сумленнай, з багатай, мілагучнай мовай, з жаночай мудрасцю.

Лірыка Я. Янішчыц нібыта наскрозь пранізана святлом і блізкая да фальклорных вытокаў. Фалькларызм, народная мелодыка, прыхаваныя ў вершах, з’яўляюцца яскравым сведчаннем знітаванасці яе творчага таленту з песеннай стыхіяй роднага Палесся. А народнае (фальклорнае) і звязана з архетыповым — адлюстроўвае яго, караніцца ў архетыпах нацыянальнага менталітэту.

У Я. Янішчыц, як, да прыкладу, і ў Я. Купалы, пейзаж, як правіла, мазаічны, складзены са штрыхоў. Усе вобразы святла ў паэтэсы станоўчыя, і адпаведна — гэта прыгожыя вобразы, адчуваецца, што аўтарка любіць гэтыя з’явы прыроды, падсвядома імкнецца, каб атрымаўся і станоўчы, і прыгожы вобраз адначасова. З гэтай мэтай паэтэса часта выкарыстоўвае памяншальныя суфіксы, накладанне назоўнікаў і іншыя сродкі мастацкай выразнасці. Прыродныя вобразы, дэталёкі гарманічна ўплятаюцца ў лірычны малюнак верша, надаюць твору вобразнасць, метафарычнасць, дапамагаюць перадаць пэўны настрой.

Вобразы святла ў лірыцы Я. Янішчыц сустракаюцца вельмі часта. Гэта не толькі вобразы сонца, зорак, месяца, зор, але і кветак (рамонкі, лілеі і інш.), і птушак, і снегу, і многага іншага — усяго таго, што складае светлы бок жыцця. Пры гэтым няма амбівалентнасці вобраза снегу (хоць нам сустрэўся адмоўны вобраз завірухі), што адпавядала б славянскім міфалагічным уяўленням.

Яўгенія Янішчыц — тонкі лірык. Яе паэзія надзвычай метафарычная і вобразная. Для перадачы і добрага, і дрэннага ў жыцці, а таксама ў настроі